

КРЧИТИ СОПСТВЕНЕ СТАЗЕ

дејан симонових

Прошле године је, у издању Књижевне радионице Рашић, објављена ваша збирка прича Растројства. Који су кључни мотиви ове збирке?

То су приче о растројености и бездомности. У причи „Имена“, која отвара збирку, носећи лик је бескућник, и дословно је на улици, пребива у подземним пролазима и на сличним местима. Збирку затвара прича „Смак света“, усредсређена на онај огољени, апокалиптични ужас пред опасношћу потпуног уништања или самоуништења овог нашег заједничког дома, цивилизације па и планете. Бездомност прожима читаву књигу, и онда када није у првом приповедачком плану. Ниједан од ликова се у овом свету не осећа као код куће.

Зашто Растројства? Ко је растројен? Ликови или свет у коме живе?

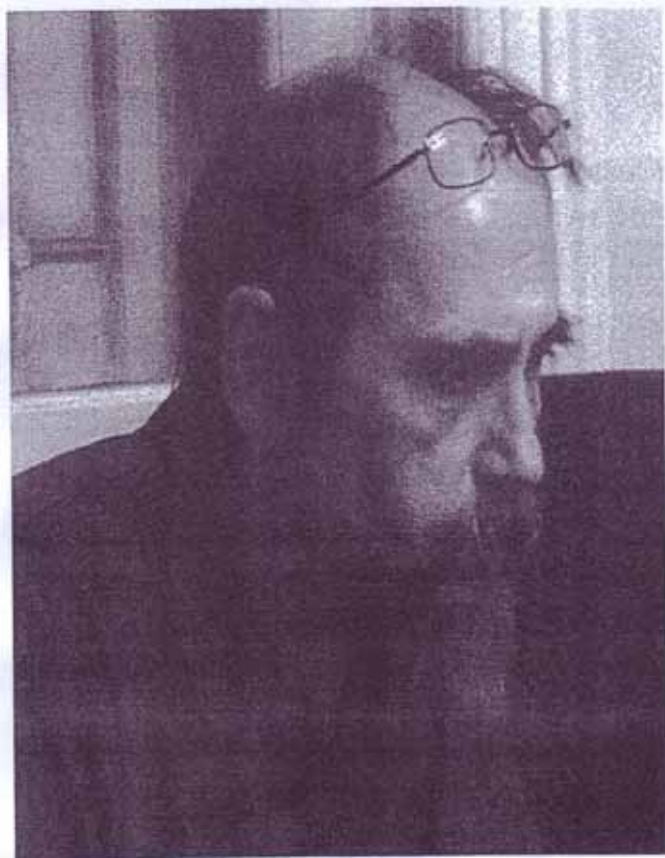
Живе? Да ли је то живот? На неки начин можда и јесте. Растројени су и ликови и њихово оружење. Растројство је и унутрашње и спољашње.

Ко су ликови ове књиге?

То су измештени људи, они код којих није све онако како би требало да буде. Они код којих неки зупчаник није налегао како ваља. Код којих има неког вишка или неког мањка.

Колико вам је приповедачки важна та измештениост, не само у овој књизи?

Веома важна. Књижевност ради са измештеним људима и измештеним ситуацијама. Са онима који се не уклапају и оним што се не уклапа. Уклопиви и укло-

пиво су предмет статистичке обраде, не књижевног уобличавања. Књижевност се опире оној убиственој једноликости којој друштво, да би лакше функционисало, тежи али не успева, на срећу, да је у потпуности успостави. Силе друштвеног обликовања увек негде оману и онда имамо причу.

Прича је омашка?

Да, прича је омашка. Прича успева тамо где друштво омањује. Прича је процеп. Пролаз ка нечем суштинскијем, пресуднијем. Ка ономе што се налази иза привида свакодневице. Оно што доживљавамо као по себи разумљиву свакодневицу је приређени привид. Произведена и самопроизведена обмана. Када покушате да задрете иза по себи разумљивог, крећете са књижевним изразу. Не досежете га увек, и не увек на задовољавајући начин, али сте на том путу. Останете ли у саморазумљивом привиду, имате фељтонистику.

Чини ми се је да је превише онога што данас зовемо књижевношћу, бар у прози, подлегло фељтонистичкој пошасту. Прилепчива је. Премало је књижевне одважности. Превише је плашљивог зазирања, превише брчкања у плићаку подразумеваног и очекиваног.

Ваши ликови не поседују моћ?

Имате ли ви моћ? Имам ли је ја? Шта ће нам? Неки људи не желе моћ, некима је недостижна. Поетички и људски сам на страни немоћи. Моћ је варка, немоћ истина. Моћ је сила, а сила и снага нису исто. Ликови Растројства немају друштвену моћ. Нису од оних који управљају, одређују, наређују, доносе одлуке од општег значаја. Немају моћ ни над сопственим животима. Чак ни онда када су, у друштвеном смислу, високо позиционирани, као Иво Андрић у једној од прича. Андрић и себе, у својству дипломате, доживљава као државни завртањ, као државну ствар којом други располажу по сопственој вољи. И у његовом животу се све одвија мимо њега. Ликови ове збирке не могу много. За једног од њих је подвиг чак и устати. Суочава се са отпором према том чину којим улазимо у дневни живот, а тај живот је поље моћи. Постоји оно друго, потиснуто ја које то не жели. Када ликови гаје амбиције, те амбиције се завршавају поразом или гротеском. Чак и у оним случајевима када би само да раде свој посао и очувају достојанство свог позива, као у причи „Справа за мучење“. Њихове тежње бивају осујећене не само на друштвеном већ и на личном плану. Не успевају и у породичним, пријатељским, љубавним, еротским односима. Понекад је тај неуспех приказан са сетом, понекад бурлескно.

Андрић је једини лик ове збирке који постоји у ван-фикционалном свету?

Да, у смислу да је заиста постојао књижевник и дипломата по имену Иво Андрић. Андрић приче

„Отисак“ је, међутим, фикционализован лик, онакав каквим га је прича створила, у складу са сопственим потребама. Књижевност ствара сопствени свет, не опонаша онај изван ње, чак ни онда када из њега црпи своју грађу.

Писац као демијург. Није ли то мало застарело схватање?

У књижевности ништа не застарева. Ту немамо посла са све новијим и новијим моделима мобилних телефона. Застарелост постоји само у техници, ван технике је непримењива. Чак ни у техници не важи апсолутизам новог. Видимо да се враћа нешто што је проглашено превазиђеним. Плоче на винилу, рецимо. Наш поглед на свет је превише техницизиран. И превише тржишно обојен. Апсолутизам новог је израз тржишта као преовлађујућег начина организације друштвеног живота. Тржиште захтева сталну новину да би се одржала и повећала тражња, поспешила продаја. И то је све. Као да смо заборавили да ново не значи нужно ни боље, ни истинитије. Заправо, отишли смо и даље, добро и истинито смо заменили новим као врхунском вредносном одредницом. Наравно да је писац демијург, да јесте творац и законодавац сопственог света, шта би друго био? Ако није то, промашио је позив, паметније би му било да оде у журналисте.

Свет или текст?

Свет, наравно. Настојања да се књижевно дело сведе на текст су део веома агресивног сакаћења и самосакаћења књижевности, покушаја да се умањи њен друштвени и људски значај. Део тога је и растварање књижевности у „култури“.

Није ли књижевност феномен културе? То се не може порећи.

Наравно да јесте, али није у томе ствар. Својевремено се приказивао квиз у коме су такмичари погађали идентитет тајанствене особе. Те особе су на питања такмичара одговарале са да, не и да, али није битно. То да, али није битно је одличан одговор на многа питања, не само на ово. Свођење свега на „културу“, води у ону чувену мисаону ноћ у којој су све мачке црне. Губи се способност разликовања. И човек је сисар, па шта с тим? Јесмо ли га тиме суштински одредили? Наравно да нисмо. Поредак у књижевности, с правом, види незгодног противника и тог противника покушава да ослаби на сваки начин. А поништавање посебности је ту најрадикалније. Поента је у томе да се и књижевност упрегне у „културну индустрију“, као још једна од пословних активности, јер изван индустрије ништа нема право на постојање.

Зашто је књижевност опасан противник? Зашто је треба ослабити, по могућству уклонити?

Зато што уобличава људско искуство. А то је недопустиво са становишта оних који нама управљају. Потребни смо им безоблични и бесловесни да би нас обликовали онако како њима одговара.

Хоће ли књижевност преживети?

То је извесно. Преживела и разне апсолутизме и деспотизме, преживела је и буржоаски филистаризам, и фашизам, и стаљинизам. Преживеће и неолиберални будализам.

Владају ли ликови Растројстава макар собом, ако већ не владају светом?

Сами себи измичу. Растројени су изнутра, свако на свој начин. То је понекад двојност, понекад унутрашње расуло. Непојмљиви су и несавладиви сами себи као што им је непојмљиво и несавладиво њихово ок-

ружење. Губе се и у себи, и у свету. Теже је овладати собом него светом ван себе, теже је изаћи на крај са оним силама које нас изнутра растржу него са онима које би да нас споља подјарме или сломе.

Губе се и у језику? Муке с језиком су један од важних мотива ове збирке?

Језик их превазилази. То су муке с језиком у коме се не сналазе, муке с именовањем. И почетна прича носи назив „Имена“. Имена људи, ствари, појава за ликове ових прича нису датост већ простор несклада, неизвесности и зебње. Ретко када одговарају ономе на шта се односе. Именовање је моћ, тога смо ретко кад свесни. Као што је и језик моћ која нас одређује. У причи „Извештај“, рецимо, имамо инспектора који се мучи са извештајем јер се у њему сукобљавају службени, опредмеђујући полицијски, затим психоаналитички, апокалиптички и књижевни језик.

Ликови ових прича се не уклапају. Да ли су побуњеници?

Пре одметници. Заправо, осујећени, унапред поражени одметници. За побуну немају довољно снаге, одважности, чак ни праве жеље. Побуна је чин. И то прејак чин.

Као у животу?

Да, као у животу. Постали смо расплинути, недостаје нам она унутрашња чврстина коју побуна захтева. Књижевност, наравно, не опонаша живот али изражава оно што је у животу битно.

Постоје ли изузеци?

Да, има изузетака. У причи „Одлука“, рецимо, срећемо се са радикалним, бескомпромисним одбацивањем. Поента изузетака није да потврде правило већ да очувају могућност нечег другачијег.

Тематизујући немоћ, тематизујете и моћ?

Односи моћи су најважнији односи. Књижевност која превиђа или покушава да забашури моћ, промашује или прикрива оно најбитније. Односи моћи се готово аутоматски успостављају не само у друштвеном, већ и у личном животу. Прича „Излет“ је, рецимо, посвећена односима надређености и подређености, вођства и следбеништва у оквиру једног друштва-цета, у кругу познаника, у нечему тако наизглед необавезном, забавном, безазленом и свакодневном као што је излет. Видимо да се иза забаве одвија нешто сасвим друго. Забава и јесте вид владања туђим временом и интересовањима.

Шта ћемо са претераном видљивошћу? Са том „бољком на коју не можеш да се пожалиш ниједног лекару“?

Са једне стране, живимо у егзибиционистичким друштвима. Од нас се захтева да будемо видљиви, да се истакнемо, покажемо. Због чега другог постоје друштвене мреже? То није тек индивидуални нарцизам, то је друштвена и медијска присила. *Esse est percipi*. Ако нисмо довољно уочљиви, као да нас нема. Са друге стране, видљивост нас чини изложеним, рањивим, угроженим. Бивамо нечије мете. Многи ликови Расстројстава зазиру од уочљивости која доноси невоље. Није упутно упадати у очи. Живимо у свету свеопштег ухођења. Превише је оних који би да о нама превише тога знају. А то свакако није са добрим намерама. Закопчаност, затвореност, својевољна невидљивост су облици отпора.

Не деле сви ово зазирање?

Ликови двеју медијских прича желе да се истакну, у природи медија је да нас навлаче на то истицање. И, наравно, бивају поражени. Њихова намера се окреће против њих. Играју по постављеним правилима и

губе. Та правила су и подешена тако да нас чине губитницима. Наша једина шанса је да не играмо игру у коју нас гурају, намештена је.

Неки ликови се удвајају?

На различите начине. Има различитих удвајања. Неки се удвајају на своје жељено и своје остварено ја, на активно и пасивно, на оно унутрашње и оно које се приказује свету.

Има извесне носталгије у овој књизи. Прибегавате и неким старијим књижевним поступцима, као што је то, у свом приказу за Свеске уочио Игор Перишић.

То је носталгија за једним чвршћим, приснијим, трајнијим, целовитијим, суштинскијим светом. То је жеља да се сачува једна дубоко потиснута могућност. Носталгија је парадоксална и утопијска. То је сећање на нешто што би још увек могло бити. Веома је важно памтити. У нашем језику, памет и памћење су блиске речи. Онај ко не памети бива лишен памети. Изложени смо терору тренутног заборавља. Заборав је облик наше потчињености. У књижевности се никада ништа не губи. Не постоји застарелост. У неким периодима су неке теме, неки приступи и неки поступци присутнији, доминантнији. То је понекад и ствар тренутне књижевне моде. У неким бивају гурнути у други или трећи план, али су увек ту негде. Њихово присуство се осећа и када су готово невидљиви. Прошлост никада сасвим не пролази. Ни у књижевности ни ван ње. Заробљеници смо једног наивног, линеарног, прогресистичког поимања времена, иако такво поимање поричу и лично и историјско искуство. Запањимо се када поново искрсне оно што смо веровали да је остало за нама. Традиција није складиште неупотребљивог, нека врста тавана или подрума, већ живо деловање. Откри-

ва се увек изнова, добија неку неочекивану драж, показује запањујућу снагу и свежину. Којем ће приступу аутор прибећи, зависи од тога шта тим приступом жели да постигне. Мада, ми превише рационализујемо када говоримо о приступима и поступцима. Приповедање је ипак магија. Приповедач дочарава један свет како се то некада лепо и исправно говорило. Књига има или нема ту магијску моћ. Снажна књига успева да нас очара, зачара. Чини ми се да, не само када је о књижевности реч, патимо од рационалистичког пуританизма, потискујемо све што измиче рационалној контроли, одбацујемо све што није рационална контрукција и тиме сами себе сакатимо.

Приче сте објављивали у књижевној периодици. Ово је ваша прва збирка. Како прича функционише у књизи, како ван ње?

Часопис истиче различитост приче у односу на прилоге којима је окружена, њену издвојеност и целовитост. Збирка прича, међутим, указује на блискост прича које се у њој нашле свој књижевни дом. У збирци, приче живе под истим кровом, као нека врста породице. Сваки члан је личност за себе а истовремено је у односу са свим другим члановима. У нечему сличан, у нечему различит.

Досад сте објавили пет романа. Роман Беспосличари је претходио збирци Растројства. Шта спаја а шта раздваја ове две књиге?

У неку руку, и Беспосличари приповедају о растројеним људима у растројеном свету. Тон, поступак, перспектива, усмерење и нагласци су, ипак, другачији. Беспосличари имају сатиричан па и сакрастичан тон. Бурлеска и гротеска су ту у основи разоткривалачког приповедачког поступка. У Растројствима тон је сетнији, саосећајнији. Хумор је и даље ту, али је пи-

томији, нежнији. Бурлеска и гротеска су присутне али нису у првом приповедачком плану. Беспосличари су усмерени ка споља, ка околностима и институцијама. У Растројствима је нагласак на унутрашњем ликову, на начину на који доживљавају себе и свет са којим покушавају да некако изађу на крај. Наравно, на делу је и разлика дуге и кратке форме. Кратка захтева сабијање, дуга подразумева трајање које се не расплињава.

Како бисте окарактерисали Беспосличаре?

То је роман ситуације. Или пре, гротеска и бурлеска ситуације. Носећи лик је, оставши без посла, гурнут у једну сасвим другачију егзистенцијалну позицију. Изгубио је извор прихода, друштвени и породични положај, али и онај ритам радне свакодневице који му, наизглед, организује и осмишљава живот. У том другачијем се слабо сналази. Није видра. Није од оних који се увек, ма како их бацили, увек дочекају на ноге. Издају га и институције које, привидно, постоје да би помогле. Комични, урнебесни парадокс, бесмисао институција, њихова суманута логика су у основи овог романа.

Посебно су надрљале банке?

Ех, банке наше насушне. Наши најбољи пријатељи. Шта бисмо ми без њих? Ко би нам ставио руку подршке на раме, а затим нас стегао за врат. Ако је банкарима за утеху, ни државне институције нису прошле ништа боље.

Збирци прича су претходили романи. Обично је редослед обрнут, од прича ка роману?

Вероватно сам и ја, као и ликови моје прозе, поприлично на своју руку. У време када сам објавио свој први роман, звао се Кројач из Улма, кратка прича је била поетичка доминанта. Сматрало се да је роман

превазиђен. Роман је био мој отклон од преовлађујућег модела. Имам снажан отпор према утапању у групе и хорском певању. Привлачи ме дисонантно. Ићи путем којим већина иде? Јесте пробитачније, само – где је ту изазов? Уследило је више романа, али сам, наравно, упоредо са романима писао и приче и објављивао их у књижевној периодици.

Аутор сте и неколико радио-драма

Волим радио, то је отмен медиј, саткан од гласова и звукова. У радио-драми имате неких пола сата да у њих сместите ситуације, ликове, односе, обрте. И да све то изразите речима и звуцима. Радио подстиче машту. Има магију онога што се не види. Не оптерећује. Није агресиван као видео медији.

Које је ваше књижевно вјерују?

Не „качити“ се о трендове, ни поетичке, ни политичке. Клонити се сваке коректности. Нема коректне књижевности. Има само добре и лоше. Клонити се изама. Не прилагођавати се преовлађујућем. Не јурити књижевним аутопутем, који су други поставили, са све тракама, укључењима и искључењима, скретањима и петљама. Крчити сопствене стазе. Пробијати се кроз шипражје. По цену да се изгребете, уз опасност да залутате. Нико вам ништа не гарантује. То је ризик позива којег се писац прихватио. У томе је и његова узбудљивост. Не поколебати се, издржати. Бити строг према себи. Више читати, више писати, више брисати, мање објављивати. Не журити. Пустити да рукопис одлежи. Дати му времена да сазри. Не пристајати на захтеве времена, диктате књижевних мода и сакаћења културне индустрије.

Са Дејаном Симоновићем разговарала:

Милена Илишевић